

Beleidsplan Stichting De Utrechtse Molens 2020-2024

1. Inleiding

Een eeuw geleden waren in ons land nog 10.000 molens volop in gebruik. Inmiddels zijn dat er nog maar 1.200 die met name omwille van hun historische betekenis in stand gehouden worden. Het overgrote deel heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) aangewezen als rijksmonument. Die status onderstreept dat molens overblijfselen van onze geschiedenis van nationale betekenis zijn die blijvend een plek in onze leefomgeving verdienen. Dat geldt zeker ook voor de molens in de provincie Utrecht, nog 39 in totaal. In haar Cultuur- en erfgoednota *Alles is Nu* (2016-2019) spreekt de provincie over 'iconen van Utrechts Erfgoed'.

Voor molens geldt dat het van belang is dat zij kunnen draaien. Hun voormalige industriële functie is immers de kern van hun monumentaliteit, van hun historische waarde die verwijst naar onze geschiedenis waarin we wind gebruikten om water te beheersen en voedsel te produceren. De ervaring leert dat buiten gebruik geraakte molens lastig in stand te houden zijn. Onderdelen zakken in, de veiligheid neemt af en ongedierte krijgt de ruimte. Werkende molens kunnen daarentegen rekenen op de sympathie van velen.

Voor SDUM is deze beleidsperiode cruciaal, het is erop of eronder. De financiële positie van de stichting maakt het niet mogelijk om noodzakelijke groot onderhouds- en restauratiewerkzaamheden aan onze molens uit te voeren. Alles is er in deze beleidsperiode op gericht om de financiën te vinden om het dat wel mogelijk te maken.

Periode 1963-2000: oprichting en uitbreiding van het bestand

Voor het behoud van deze karakteristieke industriële monumenten en hun directe omgeving werd in de provincie Utrecht in 1963 de Stichting De Utrechtse Molens (SDUM) opgericht. Sinds de oprichting heeft SDUM 23 molens in eigendom gekregen.

Periode 2000-2019: samenwerking Utrechts Landschap, grote restauraties, partnerorganisatie van de Provincie

Aan het begin van de 21^e eeuw verkeerde SDUM in zwaar weer. Alle molens van de stichting verkeerden in slechte staat. In overleg met de provincie Utrecht is toen besloten een nauwe samenwerking aan te gaan met de stichting Het Utrechts Landschap aan wie de SDUM sinds 2005 al haar werkzaamheden uit besteed. Dankzij een meer structurele en een eenmalige financiële impuls die de provincie Utrecht aan deze samenwerking koppelde, werden de molens van SDUM één voor één gerestaureerd en maalvaardig gemaakt. In 2016 werd SDUM partnerorganisatie van de provincie Utrecht waardoor het naast beheersubsidie van de rijksoverheid (SIM) kon rekenen op een bijdrage uit provinciale middelen voor regulier beheer en openstelling.

Molens draaiend houden –de beste garantie op behoud- is een intensieve en eigenlijk onbetaalbare klus. Daarom zijn sinds de oprichting van de SDUM vele vrijwilligers waaronder tientallen vrijwilligers opgeleid tot molenaar actief betrokken bij het behouden, versterken en ontwikkelen van de molens en het bijbehorende landschap. Zonder vrijwilligers zou het

doel van de stichting niet haalbaar zijn. De stichting betreft naast vrijwilligers in toenemende mate ook bewoners, levert een bijdrage aan educatie en biedt recreanten de gelegenheid om van de (draaiende) molens en het bijbehorende landschap te genieten. Op die manier houden de Utrechtse molens hun gewaardeerde plaats in de leefomgeving van vele inwoners van de provincie.

Periode 2020-2030: de basis op orde, opnieuw een reeks grote restauraties

Alle 23 molens van SDUM zijn maal- en draaivaardig. Een meerjaren onderhoudsplan is beschikbaar. Daarmee is de basis van de Stichting op orde. Datzelfde geldt voor de molens en hun omgeving, wat onverlet laat dat altijd opnieuw regulier, groot onderhoud en restauratie nodig zijn. Hiervoor is een forse financiële impuls absoluut noodzakelijk. Groot onderhoud en restauraties worden uitgevoerd in projecten. De stichting is in staat een deel van de middelen voor projecten zelf te verwerven bij fondsen en particulieren, maar dat is niet voldoende. Een extra incidentele, substantiële bijdrage van de overheid is naast SIM en provinciale partnerbijdrage (DAEB) noodzakelijk. Alleen dan is de stichting in staat om samen met vele vrijwilligers en sympathisanten onze 23 molens draaiende te houden.

2. Speerpunten van beleid 2020-2024

2.1 Samenvatting

In dit beleidsplan worden de belangrijkste activiteiten van de stichting voor de periode 2020-2024 beschreven. De grootste inspanning levert de stichting om 23 rijksmonumentale molens duurzaam in stand te houden en ook te laten malen en draaien zodat veel mensen daarvan kunnen genieten.

Die instandhouding staat momenteel onder druk. De stichting slaagt er, ondanks succesvolle fondsenwerving en crowdfunding voor groot onderhoud en restauraties die een deel van de projectkosten dekt, niet in om structureel voldoende middelen te verwerven. Na de grote restauraties van de afgelopen tien jaar is het ook logisch dat opnieuw grote investeringen nodig zijn.

De noodzaak van structurele overheidssubsidie voor regulier onderhoud is bij molens onontbeerlijk. Maar daarnaast zijn per molen incidenteel middelen nodig voor groot onderhoud en restauratie. Voor een stichting met 23 molens is dat jaarlijks een substantieel bedrag.

Zonder actieve vrijwilligers is het werk van de Stichting niet mogelijk. Zij zorgen ervoor dat de samenleving kan genieten van draaiende molens in het landschap. Zonder hen zou de instandhouding van molens en het draaiend houden feitelijk onbetaalbaar zijn! Uiteraard is het een speerpunt van de stichting om hen te ondersteunen voor zover de capaciteit daarvoor beschikbaar is en blijft.

Mocht het binnen twee jaar niet lukken om de financiële positie van de stichting structureel te verbeteren dan moet noodgedwongen een aantal scenario's uitgewerkt worden met een structureel financieel tekort als gegeven. Nu al moet tijdelijk besloten worden tot het stilleggen van molens totdat middelen voor projecten gevonden zijn. Dan zijn wellicht meer

draconische maatregelen als het afstoten van molens of het opheffen van de stichting en het bezit aanbieden aan Provincie Utrecht zijn dan niet uit te sluiten.

Speerpunten prioriteit 1

Verbeteren van de financiële positie van SDUM door verwerven van meer overheidsmiddelen en het op peil houden van bijdragen van fondsen en particulieren.

Speerpunten prioriteit 2

Sobere instandhouding molens en het overige bij de molen behorende erfgoed. Die sobere instandhouding bestaat uit het verrichten van (1) klein regulier onderhoud door vrijwilligers, van (2) regulier onderhoud en van (3) projecten voor groot onderhoud en restauraties.

Speerpunten prioriteit 3

Ondersteunen van vrijwillige molenaars en overige vrijwilligers op en rond de molen zodat zij hun werk zo optimaal mogelijk kunnen doen.

2.2 Activiteiten beheer

De (kennis)basis op orde; sober en doelmatig beheer uitgangspunt in werkplannen; veiligheid voorop

Vrijwel alle molens van de stichting zijn draai- en maalvaardig. Als beheerder van de molens spant Utrechts Landschap zich voor de SDUM in om de kennis van de molens binnen haar organisatie op peil te houden. In deze beleidsperiode wordt de opleiding van een (tweede) medewerker bouwzaken specifiek voor molens doorgezet. Zo wordt kennis geborgd. Voor de uitwisseling van kennis wordt actief samengewerkt binnen het Platform Utrechtse Molens (PUM) en de vereniging De Hollandsche Molen.

Ieder jaar worden voor iedere molen, op basis van meerjarenonderhoudsplannen, werkplannen opgesteld. Uitgangspunt van het beheer is dat onze molens sober en doelmatig onderhouden worden, waarbij de huidige staat van de molen gehandhaafd blijft.

Indien de mate van instandhouding onvoldoende de veiligheid van vrijwilligers en/of bezoekers kan garanderen wordt afgezien van draaien en/of het ontvangen van publiek.

Klein regulier, regulier, groot onderhoud en restauratie

Hoewel in de praktijk het onderscheid tussen werkzaamheden niet altijd even scherp is, werkt de stichting vanuit de volgende uitgangspunten.

Klein regulier onderhoud zoals het schilderen van hekwerken wordt door de vrijwillig molenaars uitgevoerd. De molenaars onderhouden daarnaast ook zelf het erf. De stichting betaalt alleen de materiaalkosten.

Regulier onderhoud zoals schilderwerk, herstel voegwerk, afstellen van het gaande werk wordt uitgevoerd door de medewerkers bouwzaken van Utrechts Landschap of wordt uitbesteed aan aannemers of molenmakers. De financiering van deze werkzaamheden geschiedt uit de lopende exploitatie van de stichting waarvoor m.n. SIM subsidie en de middelen die de stichting als partnerorganisatie van de provincie (DAEB) krijgt worden gebruikt. Door de Vereniging De Hollandsche Molen zijn de reguliere kosten per molen berekend op gemiddeld €17.000.

Groot onderhoud wordt uitgevoerd als project en uitbesteed aan molenmakers of aannemers. Het betreft het herstellen of vervangen van substantiële onderdelen van de molen zoals een windpeluw, beschoeiing, roeden of rietdek. Groot onderhoud bevindt zich financieel grofweg tussen de €25.000 en €80.000. Groot onderhoudsprojecten worden uitsluitend uitgevoerd indien voldoende fondsen geworven zijn.

Bij *restauratie* is sprake van een stapeling van werkzaamheden waarvan de kosten de €100.000 overstijgen. Dit werk wordt tevens projectmatig aangepakt. Het project wordt uitbesteedt aan deskundigen en uitsluitend uitgevoerd als de beschikbare middelen verworven zijn.

In de praktijk blijkt dat de scheiding tussen groot onderhoud en restauratie niet altijd zo scherp te maken is. Wat opvalt is gezien de steeds hogere ouderdom van onze molens de opgaven complexer worden. Waterlopen raken na honderden jaren in verval, bodemdaling

verergert de problematiek en romp en roeden verdienen groot onderhoud. Een realistisch voorbeeld van een molen die tien jaar geleden nog een ‘grote beurt’ gehad heeft.

Projecten

Groot onderhoud en restauratie organiseert de stichting in projecten. Tot en met 2024 is groot onderhoud en/of restauratie tenminste noodzakelijk aan de onderstaande negen molens. De projecten variëren in kosten van ruim 300k tot ruim 50k. De hieronder gemaakte verdeling over de jaren is gedaan vanwege de mate van urgentie van de maatregelen. Of het schema realistisch is hangt sterk af van de mate waarin fondsen en overheden de projecten financieel willen ondersteunen. Het doorschuiven van projecten heeft onvermijdelijk het stilleggen van de molen tot gevolg.

2020	2021	2022	2023	2024
Middelste Molen	Hoog & Groenland	Spengense molen	Broekzijdse molen	Kortrijkse molen
Westveense Molen	Oostzijdse molen			
Oukoper molen				
Molen Oudegein				

Speerpunten voor het onderdeel beheer

1. Actueel houden van **meerjarenonderhoudsplannen** die leiden tot sobere en doelmatige instandhouding;
2. Jaarlijks opstellen van **werkplannen** per molen;
3. Mogelijk maken van kennisborging- en ontwikkeling molens bij Utrechts Landschap; investeren in samenwerking en kennisuitwisseling met bijvoorbeeld het Platform Utrechtse Molens en de Vereniging De Hollandsche Molen;
4. Groot onderhoud en restauratie organiseren in projecten en die financieren met overheidsbijdragen, fondsen en particuliere bijdragen;
5. Molens waarvan de staat de veiligheid van vrijwilligers of bezoekers bedreigt stil leggen

2.3 Activiteiten betrokken vrijwilligers en omwonenden

Van molenaars tot winkelbedienden: de stichting koestert haar vrijwilligers

Het kan niet vaak genoeg gezegd worden: zonder vrijwillige molenaars draait geen molen. Het enthousiasme van onze molenaars is groot. De afgelopen jaren is het aantal molenaars aangesloten bij de stichting gestaag gegroeid tot 50 mannen en vrouwen. SDUM werkt uitsluitend met gediplomeerde vrijwillige molenaars. Al onze molenaars volgden bij het Gilde

van Vrijwillige Molenaars een opleiding tot molenaar van gemiddeld twee jaar die wordt afgesloten met een examen van de Vereniging De Hollandsche Molen. SDUM ziet graag dat elke molen tweewekelijks draait. Mede daarom streeft SDUM naar een dubbele bezetting op alle molens.

Naast molenaars zijn er vrijwillige molengidsen en 'winkelbedienden' actief in de molens. Zij zorgen voor een grote lokale en regionale betrokkenheid en leveren een welkome bijdrage aan de inkomsten.

Een derde groep vrijwilligers zijn de actieve leden van lokale steunstichtingen die meehelpen om de molen in de benen te houden door lokaal vrijwilligers te werven, nieuwsbrieven uit te geven en een bijdrage aan de financiering leveren.

Alle vrijwilligers, vaak zeer zelf werkzaam, ondersteunen we met raad en daad indien dat nodig is. We zorgen dat kennis en ervaring tussen vrijwilligers per molen uitgewisseld wordt en faciliteren bijeenkomsten zoals de jaarlijkse molenaarsbarbecue. Het belangrijkste voor de vrijwilliger is uiteraard een veilige molen zodat er gedraaid, gemalen en publiek ontvangen kan worden.

Vrijwillige molenaars, veiligheid en toegankelijkheid voor het publiek

De stichting heeft alle aspecten van veiligheid hoog in het vaandel.

Veiligheid is bij molens vanwege de vele draaiende onderdelen een belangrijk aandachtspunt. Niet alleen voor de vrijwilligers en bezoekers maar ook voor de omgeving. Daarom is het van groot belang dat de molen in goede staat van onderhoud verkeert en dat beschermende maatregelen zijn genomen. In alle molens is daarom een Veiligheidsmap (Risico-inventarisatie- en Evaluatie) aanwezig die actief gebruikt moet worden door de

molenaars. Een van de bekendste maatregelen is het afdoende afschermen van het wiekenkruis als de molen draait.

Bij korenmolens die graan malen tot consumptiemeel en/of verkopen gelden specifieke eisen vanuit voedselveiligheid. De HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points) en eisen vanuit de Warenwet (o.a. etikettering) zijn hierbij van belang. Deze eisen hebben bijvoorbeeld invloed op de schoonmaak van molenstenen.

Speerpunten voor het onderdeel vrijwilligers

- 1. De molenaars van de stichting beschikken over een molenaarsdiploma en veiligheidsinstructies*
- 2. Tenminste een maal per week zijn de molens van de Stichting open voor bezoek*
- 3. De molens van de Stichting nemen deel aan speciale evenementen zoals de Molendagen*
- 4. We ondersteunen actief vrijwillig molenaars en overige vrijwilligers op en rond de molen zodat zij hun werk zo optimaal mogelijk kunnen doen.*

2.4 activiteiten molenbiotoop als onderdeel van de dagelijkse leefomgeving

De stichting heeft als taak om naast de molen zelf, ook de molenbiotoop zo goed mogelijk in stand te houden. Daarvoor zijn meerdere redenen. Het landschap verdient bescherming vanuit cultuurhistorisch perspectief en de waarde van het ensemble. Daarnaast is de omgeving cruciaal voor de mogelijkheid om een molen te laten draaien, wat de beste garantie op behoud biedt.

Een molenbiotoop kent een aantal onderdelen. In de eerste plaats gaat het om de vrije windvang. Zonder een goede wind toe- en afvoer kan een molen niet goed draaien en malen. In vroeger tijden waren er verordeningen voor bouwen en aanplanten rondom molens. Tegenwoordig heeft een aantal gemeenten beschermingszones in het bestemmingsplan opgenomen. In de praktijk blijkt het lastig om die regels toe te passen, zeker waar het gaat om beplanting. Een open ruimte rondom de molen is niet alleen vanuit windvang van belang maar ook vanuit beleving.

Een ander aspect van de biotoop betreft bij poldermolens het systeem van polders, sloten, boezems, kaden etc. Een poldermolen maakt deel uit van dit systeem. Eeuwenlang was de poldermolen een onmisbare schakel in dit systeem. Om de functie van een poldermolen goed te kunnen begrijpen is het wenselijk dat de molen functioneel is en deel uit maakt van dit systeem. Omdat veel polders de afgelopen tientallen jaren anders zijn ingericht, staat de maalfunctie van de molen onder druk. In het verleden is daarom bij een aantal molens gekozen voor rondmaal circuits. Aangezien poldermolens een belangrijke rol als hulpgemeal kunnen hebben, streeft SDUM er naar om de poldermolen op het poldersysteem aangetakt te houden. In de praktijk betekent dit voornamelijk dat de molensloot voldoende capaciteit moet hebben om een malende molen van voldoende water te voorzien.

De stichting anticipeert op ruimtelijke processen en voert overleg met waterschappen om haar doel te bereiken. De capaciteit hiervoor is echter beperkt.

Speerpunten molenbiotoop

1. de stichting bepleit actief de instandhouding van molenbiotopen in de dagelijkse leefomgeving

2.5 Eigendom uitbreiden

Sinds haar oprichting vormt de SDUM een duurzaam vangnet voor molens waarvan de eigenaar/beheerder niet meer in staat is het monument in stand te houden. Het is de verwachting dat ook in deze beleidsperiode de overdracht van molens aan SDUM aan de orde komt. De Stichting stelt de voorwaarde dat een verwerving geen bedreiging mag vormen voor het huidige bezit. Dat betekent concreet dat een verwerving budgettair neutraal is en er sprake is van een langjarig sluitende exploitatie.

Speerpunten voor de beleidsperiode 2020-24

1. SDUM blijft vangnet voor molens die verloren dreigen te gaan met als uitgangspunt dat een verwerving budgettair neutraal is en er sprake is van een langjarig sluitende exploitatie.

2.6 Activiteiten werving fondsen- en subsidie

Bij dit meerjarenbeleidsplan hoort een begroting. Daaruit blijkt dat SDUM dat het erop of eronder is om het benodigde onderhoud financieel uit te kunnen voeren. Er is een structureel tekort in de begroting en projecten t.b.v. groot onderhoud en restauratie kunnen alleen met aanvullende externe financiering worden uitgevoerd. Dat betekent dat het verwerven van aanvullende financiën topprioriteit is. Lukt dat niet dan kan de stichting –met pijn in het hart- niet anders dan een aantal molens niet langer laten draaien. Het wrange van zo'n besluit is dat de kosten van restauratie door stilstand alleen maar verder oplopen.

Bijdragen van de overheid en eigen inkomsten

De jaarlijkse bijdrage uit o.a. de Subsidie instandhouding monumenten (Sim) van het Rijk en de Exploitatiesubsidie (DAEB) van Provincie Utrecht en de bescheiden eigen inkomsten van de stichting zijn in deze beleidsperiode onvoldoende om regulier onderhoud uit te voeren en de vaste lasten (denk aan verzekeringen, gwe etc.) te dragen. Het vervangen van bijvoorbeeld een windpeluw, roeden of rietdek vallen bijvoorbeeld buiten de Sim. Ook herstel van waterlopen en het vervangen van beschoeiingen wordt hieruit niet gedekt.

De SIM van de rijksoverheid kent een looptijd van 6 jaar. SDUM ontvangt tot en met 2024 Sim subsidie voor alle molens. In 2024 wordt voor een volgende periode van 6 jaar een aanvraag gedaan. De continuïteit van de SIM lijkt tamelijk zeker.

SDUM is een partnerorganisatie van de provincie Utrecht. In dat kader zijn activiteiten van SDUM door Provincie Utrecht tot en met 31 december 2020 aangewezen als Diensten van Algemeen Economisch Belang (DAEB). Op basis hiervan ontvangt SDUM een

exploitatiesubsidie. Het is cruciaal om deze exploitatiesubsidie minimaal te continueren, maar gelet op het structurele tekort op de begroting is een verhoging zeer gewenst.

Naast subsidies van rijks- en provinciale overheid ontvangt SDUM ook bescheiden bijdragen van waterschappen en een enkele gemeente.

Fondsen

Om groot onderhoud en restauraties toch aan te kunnen pakken is al in 2018 besloten om jaarlijks twee projecten op te pakken en hiervoor externe financiering te vinden. Het Molenfonds van de Vereniging De Hollandsche Molen is een fonds dat voor dit soort projecten wordt aangeschreven. Naast het Molenfonds wordt een beroep gedaan op verschillende particuliere fondsen. Er wordt altijd gekeken of er in de omgeving van de molen specifieke fondsen bestaan waarbij een aanvraag kan worden gedaan.

Deze projecten, geprioriteerd op basis van urgentie, vergen een investering van de stichting op het gebied van fondswerving en de formulering van plannen, de aanbesteding, de begeleiding en de afronding.

Bij restauratie worden in het algemeen dezelfde fondsen benaderd. Provincie Utrecht kent het Parelfonds voor restauratie waar ook moleneigenaren vanaf 2018 een beroep op kunnen doen.

Eigen inkomsten

Uiteraard streeft SDUM er naar om financieel meer op eigen benen te staan. De verdienpotentie van molens is echter (zeer) beperkt. Zo heeft het merendeel van de molens geen ruimte voor activiteiten, verhuur e.d. De veiligheid beperkt eveneens de mogelijkheden: molens zijn brandgevoelig en een draaiende molen is geen veilige omgeving voor veel evenementen.

Veelal zijn omwonenden bereid om bij te dragen aan de molen in hun eigen woonomgeving. De bijdragen van Molenvrienden, bedrijfsvrienden, steunstichtingen en de winkelinkomsten zijn welkome aanvullingen op de jaarlijkse begroting, maar het betreft bescheiden bedragen. Daarbij mag de lokale betrokkenheid nooit onderschat worden. Momenteel koesteren we de Molenvrienden van de Binnenmolen, de Kockengense Molen en de Spengense Molen. Molen De Valk, molen De Geesina, molen De Hoop, de Kockengense Molen en de Middelste Molen kennen steunstichtingen. Het zijn voornamelijk de (koren)molens die in de bebouwde kom liggen of molens waar een dorp zich erg mee vereenzelvigd, waar steunstichtingen bestaan. In de meeste korenmolens zijn winkeltjes waar meel en aanverwante artikelen worden verkocht. Veel korenmolenaars zijn er in geslaagd om een klantenkring op te bouwen. De inkomsten uit de verkoop van molenartikelen is een bescheiden maar zeer welkome inkomstenbron voor SDUM. Van de 23 molens in eigendom van SDUM zijn 6 molens verhuurd: de poldermolens Broekzijdse Molen, Oostzijdse Molen, Garstenmolen, Molen 't Hoog en Groenland, en de korenmolens De Valk en de Binnenmolen. Daarnaast verhuurt SDUM de molenwoning van de Kockengense Molen.

Speerpunten

- 1. werven van extra fondsen/subsidies voor groot onderhoud en restauratieprojecten*
- 2. lobby om de exploitatiesubsidie van de Provincie Utrecht verhogen*
- 3. tijdig besluiten om molens niet langer te draaien indien de veiligheid in het geding is*

2.7 Activiteiten communicatie, educatie en openstelling

De meeste molens zijn wekelijks opengesteld voor het publiek. In het algemeen draaien onze molenaars op zaterdagen en/of woensdagen. Nationale Molendag en Open Monumentendag zijn jaarlijks terugkerende evenementen waarop meestal extra activiteiten plaatsvinden. Ook op het gebied van educatie is de Stichting actief. Regelmatig bezoeken groepen en schoolklassen onze molens. SDUM heeft niet zelf educatieve middelen maar werkt hierbij samen met Landschap Erfgoed Utrecht en Kunst Centraal. SDUM maakt gebruik van de communicatiemiddelen van UL zoals de website (met apart en geïntegreerd aandacht voor de molens), het tijdschrift Mijn Landschap, de digitale Nieuwsbrief en sociale media. De beste ambassadeurs voor de molens zijn echter de molenaars.

Communicatie levert aandacht op. Communicatie kost echter relatief veel tijd. Daarom zal altijd afgewogen moeten worden of de tijd en energie het waard is voor de verkregen aandacht. De gekozen samenwerking met Utrechts Landschap is efficiënt en effectief en versterkt wederzijds.

Speerpunten

- 1. Efficiënte communicatie via kanalen Utrechts Landschap*
- 2. Samenwerking op het gebied van educatie met LEU en KC*

Bijlage:

Meerjaren Begroting SDUM 2020-2024